This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

4103

॥श्रीगणेशायनमः॥श्रीगुरवेनमः॥हिमचंदनकुंदेंदुकुमुदंभोजसंन्निभां॥सरस्वतीनमस्कृत्यक्रीयतेबालबोधिनी॥१॥षट्कारकाणिकथ्यंतेबालानांबुधिवृद्धये॥येषांविज्ञानमात्रेणप्रयोगोस्यायतेध्रुवं॥२॥अथकानिनानिषट्कारकाणि॥कर्तृकर्मकरणसंप्रदानअपादानाधिकरणानि॥ननुसंबंधस्यकारकत्वेनसंस्कारकाणिभवतुमर्हति॥तत्कथंषट्कारकाणीत्युच्यते॥नैवदोषःसंबंधस्यकारकत्वमेवनभवति॥क्रियायांअन्वयात्॥क्रीयाधीनंहिकारकंभवति॥अथक्रियाशब्देनकिमुच्यते॥धातोरर्थःक्रिया॥पचतिपठतीत्यादि॥यःकरोतिसकर्तृ॥यत्क्रियतेतत्कर्म॥यनक्रि

Acc. No. ~~4703~~ M-1709
Title - बालबोधिनी. (षट्कारकाणि)
Author - ?
Date - संवत् - 1901
Sub - व्याकरण
folio - 7
Xerox - 14.
Scribe - रामेश्वर वखरे.
KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1709 Dist Nagpur
1
Checked 2012
CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यतत्करणं॥यस्मादीयतेतत्संप्रदानं॥यस्मादागच्छतिपतत्युत्पिद्यतेविभ
क्तिर्यत्रतेभ्यतत्पादानं॥यस्यधनादिकंससंबंधः॥यस्मिन्स्थि
यतेतदधिकरणमितिससप्तविधकर्मभवंति॥तत्रपंचविधः कर्तृक
र्मससप्तविधंभवेत्॥करणंद्विविधंचैवसंप्रदानंत्रिधामतं॥उप
पादानद्विधाचैवताधारश्चतुर्विधः॥करोतिकारकंसर्वंतत्स्व
तंत्रविवक्षया॥कर्तृमः पंचविधः कर्ता॥स्वतंत्रः कर्ता॥हेतुकर्ता॥
कर्मकर्ता॥अभिहितकर्ता॥अनभिहितकर्ता॥तत्रस्वतंत्रः कर्ता॥
पुण्यंकरोतिभारतः॥मैत्रीभजंतेसंतः॥विद्यामुपासतेसुहृत्तिनः श्री
यमाप्नुवंतिरक्षाः॥पुण्यमाप्नुवंतिधीराः॥स्वतंत्रः कर्तेति॥कर्तृसंज्ञा॥
यः क्रियासिद्धौपरापेक्षांनकरोतिस्वतंत्रउच्यते॥हेतुकर्तायथा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हितं तनोतेविनीताःहितं तनयतिविनीतानूधीरः॥तत्रयोज्यकोहेतुश्चेति
हेतुसंज्ञा॥हेतुमितिचेत्तिणिच्कर्मकर्तृयथा॥स्वयमेवधियेतवत्सः।
स्वयमेवदुह्यतेदोषः॥स्वयमेवधियेतेग्राहतस्नेहः॥स्वयमेवलीयते
केदारः॥कर्मवत्कर्मणाहेत्वक्रियस्यतेनकर्मवद्भावः॥अभिहितकर्तृ
तृयथा॥साधवःपरार्थमुत्पादयंति॥कंटकरोतिदेवदत्तः॥स्यामंग
छत्रंपथिकः॥ओदनंपचतिस्त्रीकारः॥शास्त्रमधीतेछात्रः॥अ
स्त्रीचपतेः॥अभिहितकर्तरिप्रथमाभवति॥अनभिहितकर्तृयया॥
साधुभिरापाद्यतेपरार्थः॥शिष्योध्यायतेगुरुणा॥अनभिहिते॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कालकरणकालतीयेतिचतीयाकालसप्तमीईक्षितेकर्मणी अ
नीक्षितेकर्मणीईक्षितानीक्षितेकर्मणीअकथितेकर्मणीकालेकर्मणी अभि
हितेकर्मणीअनभिहितेकर्मणेचेति॥तत्रेक्षितेकर्मयथा॥दुर्विज्ञेय
मविबोधधर्मंश्रुण्वंतिगंभीरबुधयः॥ओदनंभुंक्तेदेवदत्तः॥कर्तु
रीक्षिततमंकर्मइतिकर्मसंज्ञा॥कर्मणिद्वितीया॥अनीक्षितेक
र्मयथा॥कल्याणमविबुधधर्मंप्रतिक्षिपंतिपापबुधयः॥अहिं
लंघयतिबर्बरः॥विषंभक्षयतिमुर्खः॥कंटकंमर्दयतिपथपः॥
तथायुक्तंचानीक्षितमित्यनेनकर्मसंज्ञा॥कर्मणिद्वितीयेतिद्वि
तीया॥ईक्षितानीक्षितेकर्मयथा॥पायसंभक्षयतिबालकः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पाचयंभक्षयतिबालकंमाताऽत्रपतितंजोपभ्यवहरति।अकथितंक
थितंकर्मयथा।गौर्दोग्ध्यपयोगोपालकः।यज्ञदत्तंयाचतेकंबलंआत्म
नः।अजमरण्यिंगांगोपालः।उपाध्यायंएतंशास्त्रंमाणवकः।गो
श्चरंपितासुवर्णं।माणवकः।अक्षमवचिनोतिफलानिवनेचरः।
शिष्यंब्रूतीतिशास्त्रंगुरुः।पुत्रमनुशास्तिशास्त्रंपिता।अकथितंचैसं
ज्ञंकर्मसंज्ञा।कर्मणिद्वितीयतिद्वितीया।कटंकर्मयथा।गच्छतिग्रा
मंशिष्यः।गमयतिग्रामंशिष्यंगुरुः।बुध्यतेशास्त्रंशिष्यः।बोधय
तिशास्त्रंशिष्यमुपाध्यायः।आसतेदेवदत्तः।आसयतिदेवदत्तंय
ज्ञदत्तः।भुंक्तेओदनंदेवदत्तः।भोजयतिओदनंदेवदत्तंयज्ञदत्त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पठ्यतिवदंमाणवकः।पाठयतिमाणवकंवेदमुपाध्यायः॥वसतिदेवदत्तः॥
वासयतिदेवदत्तंयज्ञदत्तः।शातेपतिः।शाययतिपतिंभार्या।गतिबुद्धि
भ्यवसानार्थशब्दकर्मकर्माणामणिकर्तासणौ।एषांधातूनौ।यण्
तावस्थायांयःकर्तासण्यंतावस्थायांकर्मभवति।अभिहितंकर्मचे
त्यथा॥क्रियतेकटोदेवदत्तेनाक्रियतेभाराभारिकेण॥अभिहितेक
र्मणिप्रथमा॥अभिहितंकर्मयथा॥गामंगच्छतिदेवदत्तः।कटंकरोति
देवदत्तः॥परयचनेजयतिवीरः॥शास्त्रश्रवणातिछात्रः।देशांतरंगच्छति
पथिकः।कर्तुरीप्सिततमंकर्मतिकर्मसंज्ञा॥कर्मणिद्वितीयेतिद्वितीया।
कर्मद्विविधंकरणंबाह्यमभ्यंतरंचेति॥शरीरावयवातिरिक्तंबाह्यं।
तथाछात्रेणधान्यंलुनातिहरीतकीवनः।कुठारेणकाष्ठंछिनत्तिकर्मकारः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रूपेणाश्वयतिपुरुषंनारी॥परशुनावारंनिहंतिधीरः॥अभ्यनयाभ्यं
गच्छतिराजपुरुषः॥शरीरावयवंनदाध्यंतरंनयथा॥मनसाधारयतिपु
त्रंगणपतिदेवदत्तः॥नासिकयागंधंजिघ्रतिविप्रः॥चक्षुषारूपंगृहा
तिकामिनी॥साधकतमंकरणमितिसूत्रसंज्ञा॥कर्तृकरणयोस्तृती
येतितृतीया॥कर्तृत्रिविधंसंप्रदाने॥अरुंधत्यानुमंत्रिकमनीराकृत
मंचेति॥तत्रप्रेरकंयथा॥श्रोत्रेणायंगांददातिधार्मिकः॥श्रोत्रेणाय
सुवर्णंददातिराजा॥सचब्राह्मणःप्रेरयतिमत्यंगांदेहीतिनप्रेरकं
इत्युक्तेऽनुमंत्रिकंयथा॥अतिथेयंफलमूलेदत्तेऋषिः॥अति
राकृतंयथा॥चैत्रायपुष्पंददातिभिक्षुः॥कर्मणायमभिप्रेतिसस्रं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अपादानमिति संज्ञाप्रदानसंज्ञा॥संप्रदाने चतुर्थीति चतुर्थी॥कर्तुरीप्सिततमं कर्मेति द्विधा कर्मसंज्ञा चलनमचलनं
चेति॥तत्र चलं यथा॥धावतोऽश्वात्पतितोऽश्वारूढः॥धावतोऽश्वस्य पतितोऽश्वारूढः॥अचलं
त्वयाऽऽमात्रमागच्छतिपथिकः॥ध्रुवमपायेऽपादानमित्यपादानसंज्ञा॥अपादाने पंचमी॥संबंधो
यथा॥स त्रिविधः॥स स्वाम्यिसंबंधोऽवयवावयविसंबंधो जन्यजनकसंबंधः॥तत्र स्वस्वामिस
बोधो यथा॥देवदत्तस्य धनं ब्राह्मणस्यगौः राज्ञः पुरुषः॥अवयवावयविसंबंधो यथा॥वृक्षस्य शा
खा॥पशोः पादः॥जन्यजनकसंबंधो यथा॥पितुः पुत्रः॥एषूदाहरणेषु संबंधिमात्रेषु षष्ठीति
षष्ठी॥कर्तृकर्मभेदचतुर्विधमधिकरणं॥अग्न्याधेयौपक्लृप्तिकृत्वेषिकृत्सामीप्यकृच्चेति॥तत्रा
ग्न्याधेयकृद्यथा॥तिलेषुतैलमस्ति॥दधिघृतमस्ति॥औपक्लृप्तिकृद्यथा॥कटे आस्ते देवदत्तः॥
सिंहासनेतिष्ठतिराजा॥वैषिकृद्यथा॥वने वसंतिशकुंताः॥जले वसंतिमत्स्याः॥मध्येतिष्ठ
तिमीनाः नगरेतिष्ठंतिनागराः॥सामीप्यकृद्यथा॥गंगायां घोषः प्रतिवसति॥गुरौ शिष्यः प्र
तिवसति॥आधाराधिकरणमित्यधिकरणसंज्ञा॥सप्तम्यधिकरणे चेति सप्तमी॥अन्नमि
तिकृदतिरिक्ता तृतीयाषष्ठीद्वैविध्यकिभवतः तृतीया यथा॥पच्यते ओदनो देवदत्तेनाक्रियते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कठोदेवदत्तेनाद्रीयतेदानंधार्मिकेण॥पीयतेदुग्धंपोषणेन॥अनभिहितस्यधिस्वकृतकरणयो
स्तृतीयेतिततीयाविभक्तिर्भवति॥षष्ठीचयथा॥परलोकमीतस्यसेवितव्योधर्मः॥कूटःकर्तव्यो
देवदत्तस्य॥ओदनःपचनायदेवदत्तस्य॥देवदत्तेनेत्यर्थः॥अनभिहितकर्मणिद्वितीयातृती
याचतुर्थीषष्ठीचेतित्रेविभक्तयोभवंति॥तत्रद्वितीयायथा॥ग्रामंगच्छतिपुरुषः॥पिबतिज
लंतृषितः॥कूटंकरोतिनरः॥अनभिहितेद्वितीयेतिद्वितीया॥तृतीयायथा॥पुत्रेणसंजानीते
पिता॥मात्रासंजानीतेपुत्रः॥संज्ञोन्यतरस्यांकर्मणीतिअनभिहितकर्मणितृतीया॥चतुर्थी
यथा॥ग्रामायगच्छति॥नतयागच्छति॥द्वितीया॥चतुर्थेतुचेष्टायामनध्वनीत्यनभिहितकर्मणि
चतुर्थी॥षष्ठीयथा॥कटस्यकारःकंदेवदत्तः॥भारस्यवाहःकायदत्तः॥ओदनस्यपाच
कःसूपकारः॥काष्ठस्यभेदःकोवाधिक्षेपः॥कृत्यकर्मणोःकृतीयनभिहितकर्मणिषष्ठी॥अ
नभिहितेकरणेतृतीपंचमीषष्ठी-चेतितिस्रोविभक्तयोभवंति॥तत्रतृतीयायथा॥परशु
नाकक्षंछिनत्तिदात्रेणलुनातिकरः॥कृतकरणयोस्तृतीयेतितृतीया॥पंचमीयथा॥स्तोकान्मुक्तः
स्तोकेनमुक्तः॥क्षणान्मुक्तः क्षणेनमुक्तः॥क्षणेचेत्तोकाल्पक्षकतिपयस्यतक्

या३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नस्येति पंचमी ॥ षष्ठीयथा ॥ धनस्यैनं जानीते लोभिष्ठ इति कर्मणि षष्ठी ॥ येन सह समेसा स्या
तृतीया ॥ पुत्रेण सहागतः पिता ॥ छात्रेण सहागतो गुरुः ॥ धनुषा सहागतो धानुष्कः ॥ सहयुक्ते
प्रधाने इति तृतीया येनकृतुनाऽतः तृतीया ॥ धान्येन कुलं ॥ विद्यया यशः ॥ कायविकारे
यस्य नांगविकारः इति तृतीया ॥ अक्ष्णाकाणः ॥ पादेनखंजः ॥ येनांगेनविकारदृष्टिः तृतीया ॥ जनिकर्तुः
प्रकृतिसंप्रदाने षष्ठीचतुर्थीतृतीयाश्च तत्र षष्ठीयथा ॥ पुरुषस्यगच्छंदृश्यसो
दरः ॥ चंद्रमसे दयतेपथः ॥ चतुर्थ्यर्थेबहुलं छंदसीतिसंप्रदाने षष्ठी ॥ चतुर्थीयथा ॥ सु
धितायओदनंददातिधार्मिकः ॥ ब्राह्मणायभिक्षांददातिसाधुः ॥ संप्रदाने चतुर्थीति च
तृतीयातीयथा ॥ दास्यामांददातिकामुकः ॥ दास्यैमांददातीत्यर्थः ॥ आशिष्यव
धारेचतुर्थ्यर्थेतृतीया ॥ यस्मैक्रुध्यतिपांडवः ॥ दिवदंतोयक्रुध्यतियस्मैदंतः ॥ भार्या
ईर्ष्यतिपतिं ॥ मित्रायक्रुध्यतिस्वलः ॥ शत्रवेअसूयतिसामंतः ॥ क्रुधद्रुहेर्ष्या
सूयार्थानांयंप्रतिकोपः ॥ तत्रचतुर्थी ॥ यस्मैरोचेततत्रचतुर्थी ॥ विभाषाचातेसर्धः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पाताय रोचते मोदक: ।। तरुणाय रोचते कामिनी ।। रुच्यर्थानां प्रीयमाणः ।। इति चतुर्थी ।। तादर्थ्ये चतुर्थी यथा ।। तस्मै इदं तदर्थस्य भावस्तादर्थ्ये तस्मिन्नर्थे चतुर्थी ।। विभक्तिर्भवति ।। कुंडलाय हिरण्यं ।। यूपाय दारु ।। अवघाताय पीठं ।। ओदनाय भाजनं ।। तदर्थे चतुर्थी ।। यस्मै हितं तत्र चतुर्थी ।। राज्ञे हितं औषधं ।। आत्मनाय हितं अध्यापनं ।। पिताय हितं दुग्धपानं ।। तुभ्यं हितं तैलं ।। मह्यं हितं गंगाजलं ।। यस्मै धार्यते तत्र चतुर्थी ।। विप्राय शातं धार्यते ।। दधि दधिकाय सह स्वं धार्यते ।। धारेरुत्तमर्णः ।। इति संप्रदानसंज्ञा ।। यस्मै स्पृहयति तत्र चतुर्थी ।। लक्ष्मै स्पृहयति हरिः ।। वनिताय स्पृहयति कामुकः ।। स्पृहेरीप्सितः ।। इति संप्रदानसंज्ञा ।। संप्रदाने चतुर्थी ।। नमः स्वस्ति स्वाहा स्वधालंवषड्योगाच्च ।। एतद्योगाच्चतुर्थी वाच्या ।। तद्यथा ।। शिवायनमः ।। चंडिकायै नमः ।। सोमाय स्वस्ति ।। अग्नये स्वाहा ।। पितृभ्यः स्वधा ।। अलं मल्लो मल्लाय ।। इंद्राय वषट् ।। नमः स्वस्ति ।। इत्यादिना चतुर्थी ।। यस्माद्विभेति ।। यस्मात्रायते ।। ततः पंचमी ।। चोरद्बिभेति साधुः ।। उपाध्यायाद्विद्यार्थी ।। संप्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

माद्धेतिकात्तरः॥व्याघ्रात्त्रायेतगांगोपालः॥भीतार्थानांभयहेतुरित्यपादानसंज्ञा॥यस्मा
दंतर्धेतेततपंचमी॥उपाध्यायादंतर्धेतेछात्रः॥अंतर्धौयेनादर्शनमिच्छतीत्यपादानंस
ज्ञा॥यस्मादधीतेततः पंचमी॥उपाध्यायादधीतेछात्रः॥आख्यातोपयोगइत्यपादा
नसंज्ञा॥यस्मात्प्रभवतितनतः पंचमी॥हिमाचलान्नगंगाप्रभवति॥सागरलूक्ष्मीः
प्रभवति॥भुवःप्रभवइत्यपादानसंज्ञा॥यस्माच्चाध्वंततः पंचमी॥बीजादंकुरोजाय
तेगोजनिकर्तुःप्रकृतिरित्यपादानसंज्ञा॥अपादानपंचमी॥यस्माद्धेणातितंतः पंचमी॥
उपाध्यायाद्धेणातिछात्रः॥आख्यातोपयोगइत्यपादानसंज्ञा॥यस्मादन्यतरस्यांतः पं
चमी॥पंडितादन्यउपाध्यायः॥ब्राह्मणाद्न्यःक्षत्रियः॥यस्मात्परोजयतेतंतः पंचमी॥
तद्यथा॥वीरात्परोजयतेभृत्यः॥व्याघ्रात्पराजयतेछात्रः॥सिंहात्परोजयतेकृष्णः॥
पराजेरसोढइत्यपादानसंज्ञा॥अधिकरणेपंचमी॥आधारोऽधिकरणं॥शय्यामधिशते
शय्यायांनित्यंशेतइत्यर्थः॥आसनमधितिष्ठति॥आसनेनित्यंतिष्ठतीत्यर्थः॥आसनेमध्या

इति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्त आध्यास्त्यर्थः॥ अधिसीङ् स्थासां कर्मेति कर्मसंज्ञा॥ कर्मणि द्वितीयेति द्वितीया॥
ब्राह्मणानां मध्ये उपवेदत्तः॥ ब्राह्मणेषु वा॥ स्त्रीणां मध्ये रूपवती॥ स्त्रीषु वा॥ गोषु
दुह्यमानासुगतः॥ यतः ध्रुवनिर्धारणमिति षष्ठीसप्तमी च॥ यस्मिन् सतितनतः स
प्तमी॥ कृता मंत्रेवा मंत्रेषु वा गतः॥ देवदत्तेनशिल्पिनियः सदा वास्यति॥ यस्य च
भावेनभावलक्षणमिति सप्तमी॥ रुदतिरुदतो वा प्राब्राजीत् रुदंतंपुत्रादि
कृत्वा दत्तस्वस्यस्ववानित्यर्थः॥ षष्ठीचानादरइतिषष्ठीसप्तमीइतिसप्त
विभक्तयश्चभावः समाप्तः॥ संवत्१९०१ शके १७७० कित्तनूनामसंवत्स
रेदक्षिणायने आषाढमासेवद्यपक्षेअमावास्यांइंदुवासरेसमाप्तंचेदं
रक्षस्वा॥ ६॥ इंपुस्तकंकाशीदेवरेवरेणशिवांशं॥ छ॥ ॥ ६॥ ॥ ६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

"हेत्वधिकाश्रयाचिह्नोपसंख्यानाविजैपत्रसंख्या
"ग्रपत्रमाहेतू

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1709
Dist. Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=05.10.20 11:00
,TRANSFERRED=2020/10/05 at 11:02:33
,PAGES=14
,TYPE=STD
,NAME=S0003829
,Book Name=M-1709-BAL BODHINI
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection